

TERÖR EYLEMİ VE SAVAŞIN ÇOCUK VE GENÇLERE ETKİSİ

Aysel Ekşi*

ÖZET

Türkiye'nin güneydoğusu kadar hemen her yöresinde terör eylemlerinin tırmandığı göz önüne alınarak, bu yazıda, savaş ve benzeri durumlarla karşılaşan çocuk ve gençlerde duygusal ve davranış problemleri olup olmadığı, sıklığı ve çeşidi konusundaki yayınlar gözden geçirilmiştir. Yayınlar, savaş ve benzeri travmaların çocukların savunmalarını bozduğunu gösterir. Çocukların bu durumdan olabildiği kadar az yara almalarını belirleyen de, toplumun ve ailenin tutumu ve ailenin uyum yeteneğidir. Hazır olmadıkları yeni durumlarla başa çıkmaları konusunda ailelere yardımcı olmamız, özellikle ülkemiz koşullarında önemlidir.

Anahtar sözcükler : Savaş stresi, çocuklar, terörizm

SUMMARY : PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF TERRORIST ATTACKS AND WAR ON CHILDREN AND ADOLESCENTS

Recent terrorists attacks in south east region as well in various parts of Turkey should draw our attention to the effects of these events on children and their families. This review of literature concerning the existence, frequency and type of emotional and behavioral problems in children and adolescents exposed to war - related events suggests that wartime trauma seems likely to overwhelm most children's defenses ; however, the best predictor of positive outcome is the coping ability of the parents around them. It is clear that we should not neglect to work with parents, helping them to deal with new situations for which they have not been prepared.

Key words : War stress, children, terrorism

Son yıllarda Türkiye'nin güneydoğusu kadar, kentsel ve kırsal hemen hemen her yöresinde terör eylemlerinin ve silahlı saldırıların tırmandığını görüyoruz. Büyük bir olasılıkla önümüzdeki günlerde yanıt verilmesi gereken bazı ciddi sorular karşımıza çıkacaktır: Bombalama ve silahlı saldırılar çocuk ve gençleri nasıl etkiler? Onlar tüm yaşamlarını birdenbire altüst eden belirsizlik, tehlike ve sevdiklerini kaybetme duygusu ile nasıl başa çıkabilirler? Bizim almamız gereken önlemler var mıdır? Ülkemizin içinde bulunduğu koşullar dikkate alınarak, bu yazıda, önce bu alanda yapılmış araştırma ve klinik çalışmalar gözden geçirilmiştir.

Savaşlar İkinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda büyük ölçüde savaş alanlarında yapıldığı için, savaşın ve silahlı çatışmaların çocuk ve gençler üzerindeki etkisinin hiç incelenmediği anlaşılıyor. Bu konunun üzerinde ilk kez İkinci Dünya Savaşında, Avrupa'nın büyük kentlerinin bombalanması olaylarından sonra durulduğunu görüyoruz. Örneğin, 1941 yılında Londra'nın düşman uçakları tarafından bombalanmasının etkileri konusu, uzun yıllar pek çok yazıda ele alınmıştır (Garmez ve Rutter 1985, Kinzie 1989, Jensen ve Shaw 1993, Pynoos 1990). Bu olayda çocuk ve hastaların üç gün içinde şehri

boşaltmaları istenmiş, böylece bir buçuk milyon kadın yanlarına çocuklarını, sakatları ve hastaları alarak üç gün içinde hızla yaşadıkları kenti boşaltmışlardı. Bombalanmadan etkilenmemeleri için Londra'dan kaçırılan bu çocukların yaklaşık yarısında çeşitli ruhsal bozuklukların ortaya çıktığını, savaş sonrasındaki bu yayınlardan öğreniyoruz. Buna göre, bu çocuklarda enürezis, gece kabusları, yoğun endişe, uyum sorunları, hırsızlık ve davranış bozuklukları belirgindi. Anneleriyle birlikte kentte kalmış çocuklarda ise bu gibi belirtilerin çok daha az görüldüğü vurgulanıyordu. Gerçi bu konu sonraki yıllarda da tartışılmıştır. Eleştiriler şu noktada özellikle yoğunlaşıyordu: Hızla kenti boşaltan çocukların önceki yaşantıları bilinmiyordu, bu çocukların zaten endişeli olup olmadıkları, ya da endişeli ailelerden gelip gelmedikleri, savaş öncesinde de davranış sorunları gösterip göstermedikleri ortaya konmamıştı. Buna göre de karşılaştırma olanağı bulunmayan bu bulgular güvenilir olmaktan uzaktı. Üstelik başka çalışmalarda, örneğin gene İkinci Dünya Savaşı yıllarında, İrlanda iç savaşı sırasında, çocukların çoğunun bombalama olaylarını bir oyun ve macera gibi gördüğü ve çocukların savaş olaylarına kolay uyum sağladıkları savunuluyordu. (Lyons 1971). Kuzey İrlanda'da çocukların özellikle 1978 - 1980 yılları arasında devamlı olarak savaş ortamında yaşamaları, araştırmacıların dikkatini tekrar bu konuya çekmiş, bu alanda ciltler do-

* Prof. Dr. . İstanbul Üniv. Çocuk Sağlığı Enstitüsü, İstanbul.

lusuz kifap yayınlanmıştır. Bazı klinik çalışmalara göre, özellikle silahlı çatışmaların yoğun olduğu Belfast'ta çocuk ve gençlerde çalma, yağmalama, mala ve eşyaya zarar verme, saldırganlık, toplum düzenine karşı çıkan davranışlar artmıştır. Ancak bu araştırma bulguları da çok tartışılmıştır. Sonuçları eleştirenlerden bir gruba göre, Belfast zaten en yoğun toplumsal ve ekonomik problemlerin yaşandığı bölgeydi; öyleyse artan suç oranlarının bu gerçeklere mi, yoksa salt savaşa ve çatışmalara mı bağlanacağı sorusunun yanıtları belli değildi (Garmezy ve Rutter 1985, Jensen ve Shaw 1993).

Kısaca bugün hala, savaş ve çarpışmalar sırasında, çocuk ve gençlerde toplum karşıtı davranışların salgın bir hastalık gibi arttığını savunular olduğu gibi, bunun hiç de kanıtlanmadığını vurgulayanlar hemen hemen eşit ağırlıktadır.

Uzun yıllar savaşın içinde yaşayan İsrail'de yapılan çalışmalara göre, ülkenin sınır bölgelerinde yaşayan çocuklarda "vatanseverlik" ve açık saldırganlık diğer bölge çocuklarından daha fazla idi; çocukların arkadaş seçimlerinde bile "cesarete önem verme" konusu büyük önem taşıyordu. Araştırmacılara göre, cesaretin değerli kabul edildiği ve gerçekten insanların cesarete büyük gereksinim duyduğu bölgelerde yaşayan çocuklar, kendi korku ve endişelerini sınırlamakta, fakat bu endişelerini bitip tükenmez biçimde soru sormaya, soruşturma ve merakla çevirmekte idiler (Pynoos 1990, Jensen ve Shaw 1993, Ziv ve ark 1974).

1976 Arap-İsrail savaşı bittikten sonra İsrail'de yaşayan çocuklarda yapılan testlerde, çocuklarda yoğun endişe bulunmuştu. Araştırmacılara göre bu sadece savaştan kaynaklanan savaş stresi değildi, şaşkınlık ve keder de içeriyordu; ama araştırmanın en can alıcı noktası, çocukların, ana babalarındaki tepkileri aynen örnek almaları idi (Garmezy ve Rutter 1985).

En son araştırmalardan biri, parçalanmış Yugoslavya'daki Hırvat çocuklarında yapılmıştır ve "Savaş Stresine Çocukların Duygusal Tepkileri" başlığını taşımaktadır. Zivic (1993) 'ın bu araştırmasında, toplam 480 Hırvat çocuğuna Kovacs'ın Çocuk Depresyon Ölçeği ve bu çalışma için özel olarak hazırlanmış Heyecan Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmada birinci grubu, yaşadıkları yerden savaş nedeniyle göç etmiş çocuklar oluşturmuştur. Bunlar anneleri ya da çok yakınları ile birlikte savaştan etki-

lenmeyen bölgelere yerleştirilmişlerdir. İkinci grupta savaştan etkilenmiş, fakat yaşadıkları yerlerden ayrılmamış çocuklar vardır. Üçüncü grup, kontrol grubu olarak kabul edilen ve savaş öncesinde kendilerine test uygulanmış aynı yaş çocukları içermektedir. Kovacs Depresyon Ölçeğine göre, savaştan etkilenmiş her iki gruba da, savaş öncesi test uygulanmış kontrol grubu çocuklardan daha fazla depresif belirtiler göstermiştir. Heyecan Skalasına göre, elem ve korku gibi olumsuz duygular, savaş nedeniyle göç eden çocuklar grubunda daha yüksektir. Bu çalışmada savaş stresinin bütün çocukları, ama özellikle göç edenlerin duygusal işlevlerini çok daha olumsuz etkilediği ortaya konmuştur (Zivic 1993).

Savaşın çocuklar üzerine etkisi, savaşla karşılaşan çocuklarda toplumsal, duygusal ve davranış problemlerinin varlığı, sıklığı ve bu problemlerin hangi tip olduğu konusundaki yayın taraması, yapılan çalışmaların, araştırma yöntemleri açısından uzun uzun tartışıldığını gösteriyor. Araştırmalar topluca incelendiği zaman, daha önceki yıllarda çocukların bireysel durumlarına ve psikopatolojiye daha çok önem verildiği; oysa son yıllarda, psikopatolojiye merkeze alan araştırmalardan yavaş yavaş uzaklaşıldığı, çocuğun içinde yaşadığı toplumun özellikle göz önünde tutulduğu, toplumsal değer yargıları ve tutumlar konusuna çok önem verildiği dikkati çekmektedir.

SAVAŞTA STRES YARATAN ETKENLER

Savaşta stres yaratan etkenler, bir yanda çocuğun yaralanması ve ölümlerle karşı karşıya gelmesi gibi onun kendi varlığına ve yaşamına doğrudan yönelen etkenlerdir; diğer yandan da ailenin dağılması, anne babanın ayrılması, kaybolması gibi savaşın dolaylı etkileri söz konusudur (Terr 1991). Böyle geniş bir yelpaze içinde ele alındığı zaman; savaşın etkilerinin gerçekten çok büyük olması, çocuğun gelişimini önemli ölçüde bozması gerekir. Ancak çeşitli çocuk psikiyatristlerine göre, çocuğun bilişsel yeteneğinin henüz olgunlaşmamış olması, esnek ve kolay şekil alabilirliği ve kendini koruyan uyum davranışları geliştirme yeteneği, çoğu kez savaşın etkilerini belli bir derecede örter (Jensen ve Shaw 1993). Örneğin Garmezy ve Rutter (1985), çocuğun strese tepkilerinin ve davranış değişikliklerinin, beklenildiğinden daha az ciddi bulunduğunu yazmışlardır.

Günümüzde savaşın çocuklara etkisi, psikolojik ve psikiyatrik bozuklukların varlığı, sıklığı ve

çeşitliliği konusunda birbiri ile çelişen, yer yer birbirinin tamamen aksini savunan çok sayıda yayın bulunmaktadır. Ama, çocuk üzerinde savaşın etkisi denilince, öncelikle "o çocuk için stresin ne olduğunun çok iyi incelenmesi" gerektiği noktasında bütün yazarlar görüş birliği içindedir (Jensen ve Shaw 1993). Kısaca çocukların savaş, terörist saldırısı ve benzeri felaketlerden etkilenme dereceleri pek çok etkene bağlıdır; çocuğun içinde yaşadığı toplumda bu felaketin beklenme derecesi, felaketin genişliği, süresi, toplumun böyle bir felakete hazır olup olmaması, toplumun savaş konusudaki değer yargıları ve tutumu bu etkide önemli kabul edilmektedir; hiç kuşkusuz çocukların önceki kişiliği, bilişsel gelişim düzeyi, içinde bulunduğu özel koşullar, bu olayların onun yaşamında yarattığı değişiklikler ve çocuğun yaşı gibi etkenler bu alanda belirleyicidir.

ÇOCUK ÜZERİNDE TERÖR EYLEMLERİNİN VE SAVAŞIN ETKİSİ

Garmezy ve Rutter (1985), çocukların genellikle savaş alanlarında uzak yerlere götürüldüğü için, savaş etkilerini doğrudan yaşamayabileceklerini, fakat sivil düşmanın ya da teröristlerin beklenmedik, ani, kontrolü olanaksız, doğrudan hücumlarının savaştan çok daha korkutucu ve çok daha travmatik etki yaratacağını yazmışlardır.

Garmezy ve Rutter (1985) bu alanda Lübnan ve İsrail 'de yapılmış çalışmalarda çocuklarda akut stres tepkilerinin belirgin bulunduğunu belirtmiş ve Raviv ve Klingman'ın bir çalışmasını aktarmışlardır. Buna göre, ani şekilde terörist saldırısına uğrayan bir okulda, sağ kalan çocukların % 60 'ında hücumun tekrarlanmasından büyük korku, % 75 'inde büyük yorgunluk duygusu, uykusuzluk, gece kabusları ve psikosomatik yakınmalar, % 30 'unda depresyon ve göğüs bölgesinde sıkışmalar, % 20 'sinde altını ıslatma ve insanlardan genel korku saptanmıştı. Daha az oranda çocukta regresif ve saldırgan davranışlar ortaya çıktı. Çocuklar tekrar okula başladığı zaman, öğrencilerin sık sık okula gelmediği, gelenlerin gruplar halinde korkutucu sahneleri tekrar tekrar konuşma eğilimi taşıdıkları, derslere karşı genel bir ilgisizlik yaşadıkları dikkati çekiyordu. Garmezy ve Rutter (1985) 'e göre, bu olayda çocukların gösterdiği tepkiler, o toplumda, yetişkinlerin tepkisinin eklenmesi nedeniyle daha çok artmıştı. Öyle ki, babalar, gelecek bir başka saldırıya karşı ailelerini daha iyi korumak amacıyla işe gitmeyi reddederek evde

kalmışlar, anneler şaşkın bir durumda, günlerce gecelikleriyle etrafta dolanıp durmuşlardı.

İrlanda'da 1970 ile 1980 yılları arasında iki bin kişi terörist saldırıları sonucu ölmüş, çıkarılan yangınlarla şehirler yer yer harebeye dönmüştü. Bu yıllarda terörist saldırılarının çocuklarda bıraktığı psikolojik izleri konu alan çok sayıda araştırma yapıldığı ve ciltlerle kitap yayınlandığı anlaşılıyor. Araştırma ve gözlemler, çatışmaların olduğu bölgelerde yüksek oranda antisosyal davranışlar görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ancak araştırma sonuçları hala tartışılmaktadır; çünkü yukarıda da söz edildiği gibi, bu tip davranışların zaten ekonomik ve toplumsal alanda en şansız yörelerde meydana geldiği savunulmuştur. Öyleyse soygun, hırsızlık ve benzeri toplum karşıtı eylemleri salt silahlı çatışmalara, iç savaşa ya da terörist saldırılarına bağlamak ve bunlarla açıklamak doğru olmayacaktır (Garmezy ve Rutter 1985).

Savaş ve benzeri felaketlerin etkisinden söz ederken, hiç kuşkusuz ilk akla gelen, posttravmatik stres bozukluğu tanısı olacaktır. Bilindiği gibi, yetişkinlerin büyük bir felaketle karşılaşması durumunda, felaket sahnesinin zihnine kazınması ve sanki silinmez izler bırakmışçasına tekrar tekrar bu sahneleri yaşamaları, bu tanının önemli belirtilerinden biridir. Psikolojik donma yani hiçbirşey hissetmeme ve hiçbir duygusal tepki vermeme de çok bilinen bir diğer tepki biçimidir. Son yıllardaki yayınlara göre, aynı duygusal donma, veya hiçbirşey hissetmeme durumu çocuklar için de söz konusudur; ama okul öncesi ve hatta okul yaşı çocuklar bunu konuşma diliyle belirtmezler, oyun ve resim dışında bu belirtiyi ortaya çıkarabilmek çok zordur (Pynoos 1990).

Bundan yaklaşık on üç yıl kadar önceye uzanan yayınlarda ise travma karşısında çocukların gösterdiği tepkinin yetişkinlerden farklı olduğunun savunulduğunu görüyoruz. Örneğin, Terr (1981) çocuklarda hem olayları tekrar tekrar yaşama durumlarının hem de psikolojik donmanın görülmediğini belirtmekte idi; ona göre çocuklarda stres karşısında amnezi de ortaya çıkmazdı.

Bazı yazarlar ise şu noktanın altını çizmişlerdir : Savaşlar genellikle kronik biçimde devam eder ve bazı çocuklar yaşantılarının büyük bölümünü savaş içinde geçirmiş ve bunu doğal ve bir yaşam biçimi olarak öğrenmiş olabilirler. Üstelik savaşlarda kahramanlık, vatanseverlik gibi yüce başka kavramlar çocuklar için

büyük önem kazanır. Bu nedenle posttravmatik stres bozukluğu tanısı, konabilecek tablolara çocuklarda pek rastlanmaz ya da daha sınırlı sayıda çocuk bu tanının ölçütlerine uymaktadır (Jensen ve Shaw 1993, Ziv ve ark 1974).

Ancak savaş ve benzeri durumlarda hemen bütün yazarlar tarafından, çocuklarda regresif davranışlar, saldırganlık, suçluluk duyguları, elem tepkileri, okul başarısında değişmeler, kişilik değişiklikleri, uyum ve davranış sorunları, çeşitli psikofizyolojik bozukluklar, anksiyete ve depresyon tablolarının geliştiği bildirilmiştir.

Çocukluk travmalarını gözden geçirme yazısında Terr (1991), çocuklar için iki tip psikolojik travmadan söz etmektedir. Birinci tip, genellikle tek, ani ve hiç beklenmedik bir biçimde çocuğu sarsan ve bunaltan travmadır. İkincisi tekrarlanan ve uzayan zaman diliminde çocuğun karşılaştığı travmadır, fiziksel veya cinsel bakımdan çocuğun kötü kullanımı ya da savaş içinde yaşaması gibi. Hiç kuşkusuz birinci tip travmalar, ikinciye dönüşebilir. Jensen ve Shaw (1993), Garmez ve Rutter (1985), savaşın çocuk üzerindeki etkisinden söz ederken, stres yaratan olayın niteliğinin çok iyi incelenmesini önemle vurgularlar. Çocukta bedenen yaralanma, açlık, fiziksel ve duygusal büyük yoksunluklar, sahip olduğu eşyaları, sevdiklerini, arkadaşlarını kaybetme, savaş yerine coğrafi ve psikolojik olarak yakın bir yerde bulunma gibi durumların var olup olmasını ve çocuğun uyum yeteneğinin değerlendirilmesini çok önemli bulmaktadırlar.

Çocuklar üzerinde savaş ve benzeri sarsıcı olayların etkisinin incelendiği tüm yayınlarda, hiç kuşkusuz çocuğun yaşı ayrıca göz önüne alınmaktadır.

STRES KARŞISINDA ÇOCUKLARIN YAŞINA BAĞLI DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİKLERİ

Yukarıda sözü edilen genel belirtilere ek olarak, bilindiği gibi, her yaş grubu özellikle bazı davranış değişikliklerine karşı daha duyarlıdır, daha çabuk örselenebilir. Konuşma dönemine henüz ulaşmamış çocuklar tamamen oyun veya korkuları yoluyla, uzun süre bu olayla ilgili algıladıkları anılarını ortaya koyarlar (Terr 1988).

Okul öncesi çocuklarında duygularını söze dökme yeteneklerinde azalma ve bilişsel konfüzyon görülmesi büyük olasılıktır; yetişkine

bağlanma davranışlarında artma ve diğer regresif belirtiler görülür. En sık aktarılan belirtiler yetişkinlere yapışma, anneden ayrılama-ma, çeşitli özel korkular, algılama bozuklukları, ikincil enürezis, karın ve baş ağrıları ve içe kapanmadır (Pynoos 1990, Jensen ve Shaw 1993, Garmez ve Rutter 1985, Kinzie 1989).

Okul çağı çocukları, kendilerini ciddi biçimde sarsan olaydan birkaç ay sonra ayrılma güçlükleri, iştah yokluğu veya iştah artması, uyku bozuklukları, gece kabusları, saldırgan veya inhibe davranışlarla tepki göstermişlerdir. Psikosomatik yakınmalar, okula karşı ilgi kaybı, hatırlama güçlükleri, özel korkular, yaşlarıyla ilişki kurmada problemler en sık yayımlanan belirtilerdir. Çocuğun davranışlarının huzursuz olabileceği, karşılaştığı sarsıcı olayı obsesif biçimde tekrar tekrar anlatma eğilimi gösterebileceği de vurgulanmıştır (Lystad 1984, Solomon 1988, Terr 1991, Zivic 1993, Pynoos 1990).

Pynoos (1990) 'a göre, sarsıcı durumlarla karşılaşan çocukların normal faaliyetlere karşı ilgilerinin azalması, sadece depresyonun bir sonucu olarak düşünülmemelidir; bu, çocuğun dış dünya ile ilişkilerini azaltarak, tekrar travma ile karşılaşmasından kaçınma çabasını belirtir. Bu nedenle okul çağı çocukları, çok korkutucu durumlarla karşılaştıkları zaman, tekrar o acıyı duymamak için, kendilerine büyük haz veren oyun veya eğlenceden kolayca vazgeçmişlerdir.

Gençler kendi beden bütünlüklerinin büyük önem taşıdığı bu dönemde, savaş ve benzeri felaketleri, kendi bedenlerine yönelik bir tehlike olarak algılama eğilimindedirler. Ailelerinde ve sevdikleri arasında daha önceki yıllarda büyük kayıp yaşamış olanların, savaş ve benzeri felaketlerden çok daha fazla etkilendikleri genellikle kabul edilir.

Pynoos (1990)'a göre, araştırma ve gözlemler ortaya koyar ki, gençler savaş ve benzeri felaketler karşısında çoğunlukla vaktinden çok önce bağımsızlaşma ve olgunlaşma yönünde davranış gösterirler ya da tamamen aksine aşırı derecede bağımlı davranırlar. Bu değişim, onları okulu bırakma, erken evlenme, gelecek meslek seçimini tamamen değiştirme gibi farklı biçimde yaşamaya itebilir ya da hiç bir şekilde evden ve aileden uzaklaşmayı istemeyecek biçimde bağımlı davranırlar (Pynoos 1990).

Savaş ve benzeri felaketlerde gençlerin okuldan kaçma, erken cinsel yaşantı, uyuşturucu madde kullanma, suçlu davranışlarda bulunma gibi

taşkın davranışlar göstermeleri de hiç nadir değildir. Bazı yazarlar, savaş travmasının yarattığı narsistik kızgınlığa gençlerin dayanmasının güç olduğuna ve güçlü intikam duygusunu kendi elleriyle alma yönünde tehlikeli davranışlara girebileceklerine dikkat çekmişlerdir (Pynoos 1990).

Yayınlarında, savaşın ve terör eylemlerinin çocuk ve gençlerde psikiyatrik bozukluk yaratıp yaratmayacağı sorusuna kesin yanıt vermenin zor olduğu belirtilmektedir. Çok sayıda etkene bağlı olmak üzere, bazılarında bu etkilerin bir süre devam edip geçebildiği, bir kısmında daha ciddi bozukluklara yol açtığı, topluma uyumlarının bozulduğu belirtilmektedir. Terör eylemleri dışında, savaşın etkilerinin düşünüldüğünden daha az olabileceğini savunanlar vardır. Fakat büyük bir önemle tekrarlanan ve vurgulanan üç noktadan biri, çocuklardaki ruhsal tepkilerin ana babaların tutum ve tepkilerine paralel gittiği ve onları model aldıkları şeklindedir. İkinci nokta, yaş ve cinsiyetleri ne olursa olsun, evdeki atmosferin niteliğidir; saldırgan ve acımasız ailelerde yaşayan çocuk ve gençler savaş ve benzeri felaketlerden daha olumsuz etkilenmişlerdir (Gamezy ve Rutter 1985, Pynoos 1990). Üçüncü önemle vurgulanan nokta, çocuk ve gençlerde oluşabilecek psikososyal bozuklukla, toplumun genel tutumu arasındaki yakın ilişkidir.

ÖNLEMLER VE ÖNERİLER

Uyguladıkları yöntemler ne kadar farklı olursa olsun, bu konuda yapılan bütün araştırmalarda ortak bir noktanın vurgulandığı dikkati çekmektedir. Bu da savaş ve terör olaylarında yetişkinlerin tutum ve davranışlarının önemidir. Buna göre, örneğin panik içinde perişan dolaşan ana babaların durumu veya toplumun genel olumsuz tutumu, en az savaşın ya da terörün kendisi kadar çocuk ve gençler üzerinde etkilidir. Savaş ve benzeri durumlardan çocukların etkilenmelerini önleyebilmek, yaşam boyu sürecek örselenmelerini en aza indirebilmek için çocuğun ve gencin o sırada desteğe gereksinimleri büyüktür. Güven duydukları yetişkinlerle dürüstçe konuşabilmeleri, alınacak önlem ve çareleri tartışabilmeleri önemlidir. Kısaca bu kriz döneminde yaşama uyumlarında yardımcı olmak ana babaların görevidir. Oysa ana babaların, çoğunlukla hazırlıksız yakalandıkları bu gibi durumlarda, kendilerini çaresizlik duygularına kaptırdıkları, çocuklar için büyük önem taşıyan güven duygusunu onlara sağlayamadıkları

görülmektedir. Dünyanın en iyi aktörleri de olsalar, ana babaların bu duygularını aynen çocuklarına geçirecekleri ve onları örseleyecekleri bir gerçektir. Bu noktada, gelişmekte olan bir ülke olmamız nedeniyle; bize, toplumu aydınlatmak ve en azından ana babaların yeni durumlarla başa çıkmalarını kolaylaştıracak, uyum yeteneklerini geliştirecek önlemler üzerinde düşünme görevinin düştüğünü hatırlamamız gerekir.

Ayrıca, Vietnam savaşlarının olumsuz etkileri üzerinde durulurken söylendiği gibi, halkın savaşın gerektiğine inanması veya inanmaması son derece önemlidir. Çocuklarını yitiren ana babaların, televizyonlardaki yürek parçalayan görüntülerinin, çocuklarımızı, askerlik çağına gelen gençlerimizi ve ailelerini nasıl etkileyeceği üzerinde düşünmemiz gerekir. Kanımca, eğer ülkemiz topraklarının gerçekten parçalanması tehlikesi söz konusu ise, bu konuda basın yayın organlarını daha duyarlı olmaya çağırmanın veya ülkeyi yönetenlere bu konuda güven verici olmalarını hatırlatmanın bizim sorumluluğumuza girip girmediğini de düşünmemiz gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Gamezy N, Rutter M (1985) Acute reactions to stress. Child and Adolescent Psychiatry içinde, M Rutter, L Hersov (ed). Blackwell Scientific Publishers, London, s : 152 - 162.
- Jensen P, Shaw W (1993) Children as victims of war : Current knowledge and future needs. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 32, 4 : 697 - 708.
- Kinzic D J (1989) Posttraumatic stress disorder. Comprehensive Textbook of Psychiatry içinde, HI Kaplan, BJ Sadock (ed). Williams Wilkins, USA, s : 1000 - 1008.
- Lystad M (1984) Children's responses to disaster : family implications. Int J Family Psychiatry, 5 : 451 - 467
- Lyons HA (1971) Psychiatric sequelae of the Belfast riots. Br J Psychiatry, 118 : 265 - 273.
- Pynoos R (1990) Posttraumatic stress disorder in children and adolescents. Psychiatric Disorders in Children and Adolescents içinde, BD Garfinkel, GA Carlson, EB Weller (ed). WB Saunders Comp, USA, s : 48 - 63.
- Solomon Z (1988) The effect of combat related posttraumatic stress disorder on the family. Psychiatry, 51 : 323 - 329.
- Terr L (1988) What happened to early memories of trauma? A Study of twenty children under age five at the time of documented traumatic events. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 27(1) : 96 - 104.
- Terr L (1991) Childhood traumas : an outline and overview. Am J Psychiatry, 148 : 10 - 20.
- Ziv A, Kruglanski A, Shulman S (1974) Children's psychological reactions to wartime stress. J Pers Soc Psychol, 30 : 24 - 30.
- Zivic I (1993) Emotional reactions of children to war stress in Croatia. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 32,4 : 709 - 713.